

Jaakko Husa, *Bysantin oikeushistoria: Johdatus itäroomalaiseen oikeuskulttuuriin* (Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja, 25), Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki 2013. x + 214 s.

Länsieurooppalaiset oikeushistorian tutkijat eivät ole perinteisesti olleet kovin kiinnostuneita Bysantista eli Itä-Roomasta. Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että sikäli kuin bysanttilainen oikeus on ylipäänsä noteerattu, sitä on lähinnä pidetty roomalaisen oikeuden rappeutuneena jälkimuotona, jolla ei ole suurtakaan itseisarvoa, vaan jossa on kiinnostavaa korkeintaan se, mikä auttaa valaisemaan alkuperäistä roomalaista oikeutta. Bysanttilaisen oikeuden tutkiminen 'omana itsenään' on ollut suhteellisen harvinaista maailmalla, Suomesta puhumattakaan. Sitäkin tervetullempi on Jaakko Husan *Bysantin oikeushistoria: Johdatus itäroomalaiseen oikeuskulttuuriin*, joka on tietääkseni ensimmäinen suomenkielinen monografia tästä aiheesta. Tekijä jatkaa tällä kirjallaan pioneerityötään, jota jo hänen aiempi kirjansa *Kreikan oikeus ja oikeuskieli* (2007) edusti.¹

Vaikka esipuheessaan (s. ix) Husa viittaakin vaatimattomasti kirjansa yleiskatsaukselliseen luonteeseen, kannattaa huomata, että kyseessä ei ole mikään perusjohdantoteos, vaan kuten alaotsikko kertoo, bysanttilaista oikeutta on tarkoitus lähestyä nimenomaan oikeuskulttuurisesta näkökulmasta. Tämä tarkoittaa, että pääpaino ei ole oikeusjärjestelmän ja lakitekstien itsensä esittelyssä, vaan niiden laajemman kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstin valottamisessa. Kirja ei niinkään sisällä suoraviivaista oikeushistoriallisten 'perusfaktojen' esittelyä, vaan enemmänkin näiden faktojen *tulkintaa* oikeuskulttuurisesta näkökulmasta. Tämä on tietysti ansiokas ja kunnianhimoinen lähestymistapa, mutta samalla se myös tarkoittaa, että kirja sopii vain tietyin varauksin käsikirjaksi tai ensimmäiseksi johdatukseksi aiheeseen sellaiselle lukijalle, jolla ei ole

¹ Arvioni tuosta kirjasta: *Helikon: Suomen Ateenan-instituutin ystävien jäsenlehti* 2/2008, 27–28.

minkäänlaisia esitietoja roomalaisesta ja bysanttilaisesta oikeudesta. Ongelma ei niinkään ole se, että tällainen lukija ei pystyisi seuraamaan esitystä, vaan että 'perusfaktojen' esittely rajoittuu lähinnä siihen, mikä on valitun näkökulman kannalta tarpeellista, ja että näiden faktojen löytäminen kaiken tulkitsevan analyysin keskeltä voi toisinaan olla vaikeaa.

Kirja koostuu seitsemästä luvusta, joista ensimmäinen on johdanto ja viimeinen sisältää otsikkonsa mukaisesti "kokoavia havaintoja". Varsinainen käsittely on luvuissa 2–6, jotka on järjestetty periaatteessa kronologisesti. Kirja kattaa huomattavan pitkän ajanjakson: liikkeelle lähdetään luvussa 2 ("Osa roomalaista oikeusperintöä") roomalaisen oikeuden historian alkuhämäristä, ajasta ennen kahdentoista taulun lakia (joka on vuodelta 450 eaa.). Bysanttilaisen oikeuden jälkivaikutuksen esittelyssään Husa etenee aina nykyisen Kreikan oikeusjärjestelmään asti (luku 5, "Bysanttilainen oikeus turkkilaisvallan alla" ja luku 6, "Bysantin oikeusperinnön jatkuminen"). Varsinainen bysanttilainen kausi tulee käsitellyksi luvuissa 3 ("Itäroomalaisen oikeuden kontekstit") ja 4 ("Bysantin oikeus"). Teoksen lopussa on vielä kronologinen taulukko, loppuviitteet, lähdeluettelo, henkilöhakemisto ja asiahakemisto.

Kirjan jäsenyyksen pääpiirteet tuntuvat järkevilta, mutta mainittakoon, että kirjassa on melko paljon toistoa sekä hyppelehtimistä ajasta ja aiheesta toiseen. Esimerkiksi luku 3.1 on otsikoitu "Kirkollisen ja maallisen yhteenkiertyminen". Täsmälleen samaa asiaa, eli kirkollisen ja maallisen suhdetta, käsitellään pitkäähkösti myös seuraavassa luvussa (3.2: "Myöhäisantiikki", etenkin s. 54–55). Jälkimmäisessä luvussa päästään jo 600/700-luvulle asti, mutta luvussa 3.3 ("Myöhäisantiikin ja keskiajan välissä") palataan taas 500-luvulle. Etenkin kolmannessa luvussa on mielestäni hankala seurata tekstin punaista lankaa, mutta monissa muissakin kohdissa kirjoittaja innostuu etenemään aiheesta toiseen tavalla, joka tuntuu välillä unohtavan teoksen kokonaisrakenteen.

Husa itse on taustaltaan oikeustieteilijä, ei Bysantin eikä kreikan kielen tutkija. Esipuheessaan hän toteaa eksplisiittisesti, että hän pitää myös kohdeyleisönään lähinnä oikeustieteilijöitä, ei niinkään antiikin tai Bysantin tutkijoita (s. x). Pidän kuitenkin selvänä, että myös näiden alojen edustajat tulevat käyttämään tätä kirjaa. Siksi lienee sallittua, että tämä arvostelu on kirjoitettu nimenomaan antiikintutkijan ja kreikan kielen tutkijan näkökulmasta.² Omasta taustastani johtuen en katso olevani erityisen pätevä arvioimaan teoksen oikeustieteellisiä ansioita, mutta kirjan pääasialliset väitteet tuntuvat vakuuttavilta, kuten tulen arvosteluni lopussa vielä painottamaan. Silläkin uhalla, että kommenttieni voidaan katsoa menevän

² Samaan tapaan Juho Wilskman on aiemmin arvostellut teoksen Bysantin historian tutkijan näkökulmasta, ks. *Skholion: Suomen Bysantin Tutkimuksen Seura ry:n jäsenlehti* 1/2014, 14–16.

kirjan perimmäisen tarkoituksen ja sen tärkeimpien pointtien ohi, haluan kuitenkin seuraavassa nostaa esille kaksi ongelmaa, jotka olen omista lähtökohdistani käsin havainnut ja joista ainakin toisella on mielestäni yleisempääkin merkitystä teoksen arvioinnin kannalta.

Ongelmista pienempi on se, että kirjassa viljellään paljon kreikankielisiä termejä ja sitaatteja, joissa on kuitenkin kaikenlaisia virheitä. Nostan esimerkinomaisesti esille vain sivun 5, jolta löytyy ensinnäkin useampia pikkuvirheitä, mm. aksenttivirheitä sekä kirjainten o/ω sekoittamista keskenään (ῥωμαῖος → Ρωμαῖος, ῥωμαῖος → Ρωμαῖος, Βασιλέως Ρωμαίων → βασιλεὺς Ρωμαίων). Tällaisia pikkuvirheitä kirjan kreikankielisistä termeistä ja sitaateista on helppo löytää, eivätkä latinankielisetkään ole niistä vapaita (esimerkiksi toistuvasti esiintyvä *Epitome Julianii* pitäisi korjata muotoon *Epitome Juliani*). Myös termien selityksissä on toisinaan kummallisuuksia, kuten sivulla 5, jolla kirjoittaja – sikäli kuin oikein ymmärrän – esittää, että kreikan sana ”roomalainen” (Ρωμαῖος) olisi johdettu ilmaisusta ”Rooman keisari” (βασιλεὺς Ρωμαίων). Ajatus on mielestäni outo; eikö ole ilmeistä, että sana ”roomalainen” on johdettu suoraan kaupungin nimestä (Ρώμη)? Sanakirjojen (esim. *Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*) avulla voi lisäksi nopeasti saada selville, että sana Ρωμαῖος oli olemassa jo paljon ennen keisareita. Tiedän, että kirjaa ei ole varsinaisesti tarkoitettu gresisteille, joten tämäntyyppinen kritiikki voi tuntua epäreilulta. Kreikan kieleen liittyvillä epätarkkuuksilla ei myöskään ole suurempaa merkitystä kirjan varsinaisen tavoitteen kannalta. Mielestäni kirjoittajan olisi kuitenkin kannattanut pitää hieman matalampaa profiilia kreikan kielen suhteen eikä viljellä sitä aivan niin runsaasti kuin mitä hän tekee (usein sellaisissakin kohdissa, joissa se ei olisi mitenkään välttämätöntä).

Toisella havaitsemallani ongelmalla on mielestäni enemmän merkitystä myös kirjan yleisen arvioinnin kannalta. Ongelma on se, että bysanttilaisen oikeuden primäärilähteiden käsittelystä löytyy virheitä ja kummallisuuksia. Esimerkiksi sivulla 64 Husa antaa harhaanjohtavasti ymmärtää, että *Peira* (Πείρα) olisi yleisnimitys oikeustieteelliselle kirjallisuudelle (vrt. myös s. 127, 178). Kyseessä on tietty yksittäinen, Eustathios Rhomaioksen (n. 975–1034) nimiin pantu teos. Samoin käsite *skholion* (Husa puhuu latalalaisittain ja monikossa *scholiasta*) näyttää olevan hänelle yleisnimitys oppineelle kirjoittelulle (s. 64), vaikka perusmerkitykseltäänhan sana viittaa käsikirjoituksen marginaaliin tai rivien väleihin kirjoitettuun reunahuomautukseen tai kommenttiin (käytännössä sama asia kuin *glossa*). Kun hän esimerkiksi sivulla 139 laskee *Heksabibloksen* (vuonna 1345 ilmestyneen merkittävän lakitekstien kompilaation) ”πεῖρα- tai *scholia*-kirjoittelun edustajaksi”, en voi välttyä

miettimästä, onko hän varmasti tietoinen siitä, mitä näillä termeillä yleensä tarkoitetaan. Aihetta tuntematonta lukijaa tämä joka tapauksessa johtaa harhaan.

En tässä puutu muihin pienempiin, primäärilähteisiin liittyviin pulmiin, vaan menen suoraan siihen, jota pidän suurimpana ja oleellisimpana. Kyse on siitä, miten Husa käsittelee teosta, joka yleisesti tunnetaan nimellä *Basilika*, ja jota Husa kutsuu nimellä "60 kirjaa". Kyseessä on vuoden 900 tienoilla syntynyt jättimäinen teos, jota itse luonnehtisin *Corpus Iuris Civiliksen* kreikankieliseksi versioksi, jonka osat oli vain järjestetty eri tavalla ja jota oli jonkin verran lyhennetty ja päivitetty. *Basilika* tosiaan jakautuu 60 kirjaan, ainakin meille säilyneessä muodossaan (lisäksi ilmeisesti oli olemassa myös 40 kirjaan jakautuvia versioita). *Basilikan* varsinaiseen tekstiin liittyy erittäin laaja 'kommenttiosasto' eli niin sanotut *Basilikan skholionit*, jotka sisältävät mm. kreikankielisiä versioita niistä *Corpus Iuris Civiliksen* osista, joita ei kelpuutettu *Basilikan* varsinaiseen tekstiin, lisäksi otteita oikeusoppineiden teoksista sekä erilaisia kommentteja ja selityksiä. *Basilikaa skholioneineen* voidaan hyvällä syyllä pitää bysanttilaisen oikeuden kulmakivenä. Ensimmäiset tähän teokseen liittyvät kysymysmerkit heräävät sivuilla 104 ja 106: käsitetäänkö suunnilleen samanaikaiset *Prokheiron* (Husan sinänsä aivan yhtä oikeassa, nykykreikkaa noudattelevassa transkriptiossa *Proheiron*) ja *Eisagoge* tässä *Basilikan* osiksi? Eivätkö ne ole selkeästi erillisiä teoksia? Sivulla 110 selviääkin sitten ohimennen, sulkeisiin laitetussa huomautuksessa, että kirjoittajalla tosiaan on varsin laava määritelmä termille *Basilika*. Hänellä se "viittaa laajasti oikeudelliseen sääntelykokonaisuuteen, joka syntyi Basileios I:n ja Leo VI:n toiminnan seurauksena oikeudellisten uudistushankkeiden myötä", ja hän näyttää laskevan siihen varsinaisen *Basilikan* lisäksi myös *Prokheironin*, *Eisagogen*, *Leon Novellat* ja *Epitomen*. Tämä näkyy myös jäsennyksen tasolla: Husan luku 4.6, jossa kaikkia näitä teoksia käsitellään omissa alaluvuissaan, on otsikoitu *Basilika*.³ (Husan *Basilika*-määritelmästä ks. myös s. 121, 175 ja 186; kahdessa jälkimmäisessä kohdassa *Epitometa* ei ole mainittu.)

Husan tapa käyttää termiä *Basilika* on mielestäni erittäin hämmentävä, sillä normaalistihan *Basilikalla* tarkoitetaan ainoastaan sitä, mitä Husa kutsuu nimellä "60 kirjaa". Ehkä on paikallaan lyhyesti selostaa, mistä tämä jälkimmäinen nimitys on lähtöisin. Husa kertoo omaksuneensa sen Andreas Schminckiltä (s. 110). Ymmärtääkseni Schminck on esittänyt, että nimitys *Basilika* syntyi vasta 1000-luvulla ja että tällöin alkuperäistä teosta

³ Luvun jäsenitys muuten noudattelee melko tarkkaan Z. R. Chitwoodin väitöskirjan lukua 1, mutta Chitwood ei ole otsikoinut sitä *Basilika*, vaan hän puhuu yleisemmin niin sanotusta lakien puhdistamisen aikakaudesta, mikä onkin täysin legitiimiä (Zachary Ray Chitwood, *Byzantine Legal Culture under the Macedonian Dynasty, 867–1056*, Diss. Princeton 2012).

muokattiin ja lisäksi siihen liitettiin *skholionit*.⁴ Teoksen kahden kehitysvaiheen erottamiseksi toisistaan Schminck halusi kutsua alkumuotoa nimellä "60 kirjaa" ja vain myöhempää muotoa nimellä *Basilika*. Thomas van Bochove on kyseenalaistanut Schminckin teorian,⁵ eikä teoksen syntyhistoriasta ole tietääkseni vieläkään päästy täyteen selvyyteen. Niin tai näin, Husan tapa käyttää näitä termejä ei vastaa Schminckin tapaa, sillä nähdäkseni Schminck ei laske *Prokheironia* jne. *Basilikan* osiksi. Husa näyttää poikkeavan Schminckin teoriasta myös sivulla 175, jolla lukija saa vaikutelman, että *Basilika* tunnettiin alusta pitäen tuolla nimellä ja että se sisälsi alusta pitäen *skholionit*. Toinen tutkija, joka tekee eron *60 kirjan* ja *Basilikan* välillä – hänkin nähdäkseni yleisen käytännön vastaisesti – on Z. R. Chitwood, johon Husa usein viittaa. Chitwoodin terminologiassa "60 kirjaa" tarkoittaa teoksen alkuperäistä versiota, joka ei vielä sisältänyt *skholioneja*, ja *Basilika* saman teoksen 1000-luvun versiota, joka sisälsi *skholionit*, ilman että hän ottaisi vahvaa kantaa siihen, onko versioiden välillä muuta eroa.⁶ Tämäkään ei ole Husan tapa käyttää näitä termejä, vaan käyttäessään *Basilikaa* yleisnimityksenä kaikille tietyinä aikakautena syntyneille teoksille (siis myös *Prokheironille*, *Eisagogelle*, *Leon Novelloille* ja *Epitomelle*) hän nähdäkseni toimii aivan omalla tavallaan.⁷

Kuten sanottua, Husan tapa puhua mainituista teoksista *Basilikan* osina on mielestäni erittäin hämmentävä. Mielestäni se vastaa suurin piirtein sitä, että roomalaisen oikeuden tutkija ei tarkoittaisi *Corpus Iuris Civiliksellä* sitä, mitä sillä yleensä tarkoitetaan, vaan laskisi siihen mukaan kaikenlaisia muitakin tekstejä, kuitenkin perusteluja antamatta ja mainiten asiasta vain ohimennen. Husan olisi pitänyt paljon selväsanaistemmin huomauttaa lukijalle, että hän poikkeaa yleisestä käytännöstä, ja hänen olisi pitänyt perustella menettelynsä. Vai voisiko olla niin, että hän ei edes täysin tiedosta, kuinka poikkeava hänen menettelynsä on? Siihen saattaisivat viitata senkaltaiset toteamukset kuin sivun 121 "Edellä on käsitelty osia sääntelykokonaisuudesta, joka myöhemmin tunnetaan nimellä *Basilika*" (oletan, että viitatut "osat" ovat *Prokheiron* jne.). Ihmettelen myös samalla sivulla olevaa toteamusta "Proheiron, *Eisagoge*, 60 kirjaa, Leon Novellaet ja

⁴ Andreas Schminck, *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern* (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 13), Löwenklau Gesellschaft e.V.: Frankfurt am Main 1986, erityisesti luku 2 ja ks. myös yhteenveto sivulla 132.

⁵ Thomas van Bochove, *To Date and Not To Date: On the Date and Status of Byzantine Law Books*, Forsten: Groningen 1996.

⁶ Chitwood 2012, 44.

⁷ Mainittakoon, että englanninkielisen Wikipedian artikkelista "Basilika" (<https://en.wikipedia.org/wiki/Basilika>) voi saada kuvan, että *Prokheiron* ja *Eisagoge* olisivat olleet *Basilikan* osia. Lähdeviitettä kyseisessä kohdassa ei ole (tilanne 21.4.2015). Vaikka yleisesti ottaen pidänkin Wikipediaa mainettaan parempana hakuteoksena, tämä nimenomainen artikkeli ei vaikuta erityisen asiantuntevasti kirjoitetulta. Esimerkiksi saksankielisen Wikipedian vastaava artikkeli "Basiliken" (<https://de.wikipedia.org/wiki/Basiliken>) on selvästi pätevämpi.

Epitome kompiloidaan yhteen vasta 1000-luvulla [...]”. Mikäli tämä tarkoittaa, että on olemassa jokin 1000-luvulla tehty kompilaatio, jossa nämä teokset on koottu ns. samoihin kansiin, tämä on ensimmäinen kerta, kun luen siitä. *Basilikan skholionit* mahdollisesti lisättiin juuri tuolloin, mutta se on taas eri asia. Mielessäni käy epäily, että kirjoittajalle on tapahtunut sekaannus, joka on aiheutunut hänen tavastaan ymmärtää *skholion* yleisnimitykseksi oppineelle kirjoittelulle (vrt. yllä).

Kysymys siitä, mitä '*Basilika*' oikeastaan tarkoittaa, ei ole pelkästään terminologinen, vaan se vaikuttaa myös tulkintoihin. Husa kommentoi useammassakin kohdassa väitteitä ja tulkintoja, joita aiemmat tutkijat ovat esittäneet *Basilikasta*, mutta yllä todetun valossa on vaikea tietää, puhuuko hän varmasti kaikissa tapauksissa samasta asiasta kuin nämä aiemmat tutkijat.

Varsinaista *Basilikaa* (= 60 kirjaa) kirjoittaja kuvailee hämmästyttävän vähättelevään sävyyn (esim. s. 110: kyseessä oli ”nytkähdys” eteenpäin). *Basilika* on sentään *Corpus Iuris Civiliksen* kreikankielinen vastine ja laajin kaikista bysanttilaisista oikeuslähteistä: sen varsinaisen tekstin editiolla on pituutta 3131 sivun verran, ja siihen päälle tulee vielä 3954 sivua *skholioneja* (yhteensä puoli hyllymetriä tekstiä).⁸ Itse asiassa *Basilika skholioneineen* saattaa jopa olla koko kreikankielisen kirjallisuuden laajin teos.⁹ Husa oikeutetusti korostaa teoksen uudenlaista systematiikkaa, mutta muuten hänen kuvauksensa teoksen sisällöstä (s. 111) on omituinen: ”Leon kirjassa toistetaan kreikankielisinä versioina kaikki tärkeimmät ja tunnetuimmat Corpuksen meidänkin aikoihimme saakka eläneet periaatteet, kuten esimerkiksi Ulpianuksen nimissä usein esitetty ’oikeus on vakaa ja horjumaton tahto antaa kullekin, mikä hänen on’ [...]”. Edellä mainittu toki pitää paikkansa, mutta antaa lähinnä kuvan jostakin ”tärkeimpien ja tunnetuimpien” lentävien lauseiden antologiasta tai vastaavasta, mikä on tekstimassan suunnattomuuteen nähden harhaanjohtavaa.

Enhä yllä sanottu riittää näyttämään, että primäärilähteiden käsittely herättää mielestäni kaikenlaisia kysymysmerkkejä. On toki totta, että primäärilähteiden yksityiskohtainen esittely ei ole kirjan varsinainen päätavoite, yhtä vähän kuin kreikan kielen hienouksien käsittely. Kirjoittaja on pääasiallisesti kiinnostunut laajemmista, oikeuskulttuurisista kysymyksistä. Silti jäin miettimään, onko kirjoittajan käsitys jopa sellaisista alan keskeisimpiin kuuluvista lähteistä ja käsitteistä kuin *Basilika* ja *skholion* hatara vai onko vain hänen esityksensä niistä niin epäselvä (ja hänen

⁸ Sivumäärät ovat nykyisen standardiedition eli ns. Groningenin-edition (1953–1988) mukaisia. Husalla ei ilmeisesti ole ollut tätä editiota käytössään (vrt. lähdeluettelo, s. 199).

⁹ Vastikään uudistettu *Thesaurus Linguae Graecae*n nettisivu tarjoaa kätevän tilastotyökalun, jonka mukaan *Basilikan skholionit* ovat sanamäärältään laajin ja varsinainen *Basilika* kolmanneksi laajin kaikista tämän tietokannan sisältämistä teoksista.

tavanomaisesta poikkeavat ratkaisunsa niin puutteellisesti selitetyjä), että en vain yksinkertaisesti ole ymmärtänyt häntä oikein. Niin tai näin, asialla on mielestäni merkitystä teoksen yleisemmänkin arvioinnin kannalta.

Kirjan varsinaisiin tavoitteisiin ja sen pääasiallisiin väitteisiin, jotka liittyvät oikeustieteeseen ja oikeuskulttuuriin, en valitettavasti katso olevani pätevä ottamaan kantaa millään kovin syvällisellä tasolla. Siksi ne eivät saa tässä arvostelussa sitä tilaa, jonka ne oikeastaan ansaitsisivat. Olen joka tapauksessa täysin vakuuttunut sellaisista Husan keskeisistä väitteistä kuin että oikeutta on aina tarkasteltava oman aikansa historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa, ja että bysanttilaisen oikeuden (ja ylipäänsä Bysantin) huono maine jälkipolvien keskuudessa on ollut liioiteltu.

Haluankin lopuksi vielä painottaa, että edellä esitetyistä kriittisistä kommentteista huolimatta kirjalla on ilman muuta suuria ansioita – ennen kaikkea tietysti se, että bysanttilaisesta oikeudesta on viimein saatu laaja ja monipuolinen esitys suomenkielisen lukijakunnan ulottuville. Kirjoittajan itse itselleen asettama päätavoite, tuoda ”lisäsyvyyttä ja vivahteita bysanttilaisen oikeushistorian suomenkieliseen tarkasteluun” (s. 183) ilman muuta täyttyy, ja kirjan voi odottaa merkittävästi parantavan yleistä Bysantti-tietoutta Suomessa. Oikeuskulttuurisen näkökulman painottaminen tekee kirjasta kiinnostavan kansainvälisessäkin vertailussa, sillä tästä näkökulmasta kirjoitettuja tutkimuksia ei tietääkseni ole paljon. Harva kirjoittaja myöskään uskaltaa vetää yhteen näin pitkää ajanjaksoa ja näin laajoja asiayhteyksiä, joten täysi tunnustus Husalle tästäkin. *Last but not least* – kirjoittajan monet asiantuntevan oloiset vertailut nykypäivän tilanteeseen tehnevät kirjasta palkitsevaa luettavaa sen varsinaiselle kohdeyleisölle, eli historiasta ja kulttuurista kiinnostuneille juristeille. Toivottavasti saamme jonakin päivänä lukea myös jonkun tuon alan edustajan arvostelun tästä kirjasta tuomaan vastapainoa yllä esitetyille, täysin toisenlaisesta näkökulmasta kumpuaville huomioille.

Matias Buchholz, FT
Kreikan kieli ja kirjallisuus
Maailman kulttuurien laitos
Helsingin yliopisto
Matias.buchholz[at]helsinki.fi

Arvostelija väitteli latinan vaikutuksesta bysanttilaiseen oikeuskieleen Helsingin yliopistossa 17.4.2015